

RECORREGUT HISTÒRIC I EVOLUCIÓ DEL LLIBRE DE NO-FICCIÓ

*Els llibres de coneixements.
Mig segle de noves propostes*

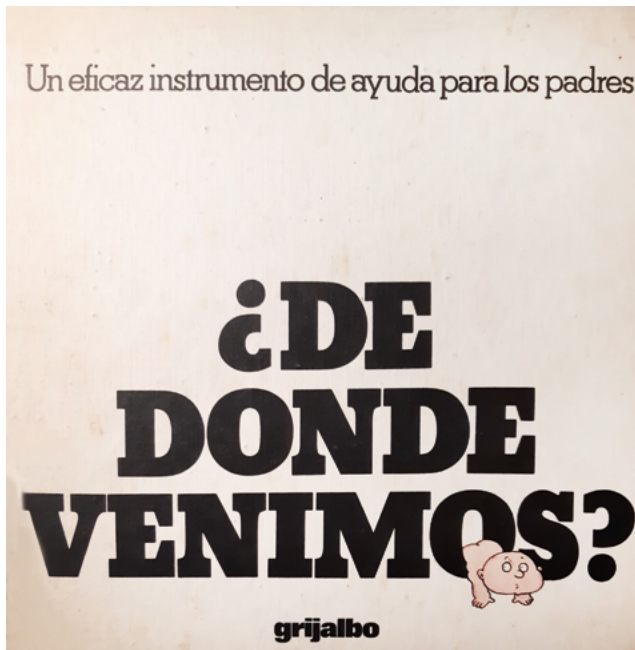
Mònica Baró

professora de la Universitat de Barcelona

Els llibres de coneixements¹ són relativament moderns en l'àmbit de l'edició per a infants a Catalunya i, sobretot, en català. Si deixem de banda alguns il·lustres precedents escadussers o les lliçons de coses publicades a l'inici del segle xx, és a partir dels anys seixanta que els llibres de coneixements inicien una trajectòria ascendent que, amb alts i baixos, s'ha mantingut fins als nostres dies.

Llibres per impulsar la renovació pedagògica

Certament, és a partir dels anys seixanta que la producció editorial es diversifica i s'incrementa notablement i, al costat de les produccions més clàssiques d'editorials com Molino, Novaro o Roma, apareixen llibres més moderns per donar suport a l'activitat de grups de mestres i bibliotecaris compromesos amb l'ensenyament actiu i en català, que promouen la creació de biblioteques escolars com a eina alternativa al llibre de text. Es tracta, doncs, d'una producció orientada al món escolar que mira de resoldre les necessitats d'una tímida renovació pedagògica que s'experimenta en determinats centres educatius. Molt sovint es tracta de traduccions d'obres franceses, com les d'Alain Gree (Joventut) o la col·lecció «Niños de Todo el Mundo» (Timun Mas), que introdueix la fotografia per il·lustrar el text. Però també hi trobem obres de producció pròpia, sobretot en català, tant de tipus generalista –per exemple, la col·lecció «Avui Sabreu» (Teide)–, com d'altres més vinculades al territori –«Coneguem el País» o «Terres i Homes» (Tàber)–, sense oblidar els llibres que publicava per als més petits la tot just creada editorial La Galera a la col·lecció «Desplegavela», que combinaven ficció i coneixements. En aquells anys, també tenen molta presència els títols de caire religiós d'editorials com Aymà, Nova Terra o Estela, que publica la col·lecció «Àlbums Bíblics». Més tard, a finals de la dècada, ens arribaran les traduccions de les obres de Sasek i, també, de l'emblemàtica col·lecció «Cómo ...

¿De dónde venimos?, de Peter Mayle (Grijalbo, 1974).

- y Por Qué» (Molino), una de les més extenses. D'altra banda, tímidament, comencen a aparèixer els primers llibres sobre sexualitat amb títols com *Cómo nacemos*, d'Ariel, i *Pare, com neix un nen?*, a Tàber. Cap als setanta el panorama s'enriqueix amb la traducció d'alguns títols de la mítica «Bibliothèque de Travail» de les Publicacions de l'École Moderne Française, que s'inscriuran en les col·leccions «Biblioteca de Treball» i «Biblioteca de Treball Júnior» (Laia). D'altra banda, en aquesta dècada tindran molta presència els llibres que faciliten les representacions teatrals, en especial la col·lecció «Teatre Joc d'Equip», de La Galera, i «Teatro Edebé», publicat per Ediciones Don Bosco.

La transformació del llibre de coneixements a la darreria del segle XX

Els canvis educatius que s'experimenten a partir de la segona meitat dels anys vuitanta comportaran una necessitat creixent de llibres de coneixements a les biblioteques. Les col·leccions de llibres de coneixements es multipliquen, i n'hi ha per a totes les edats: en són un exemple les col·leccions d'Altea, «Mascota» i «Benjamín Información», per als més menuts, i, per als més grans, «L'Univers de la Ciència» o «La Vida en el Passat», de Barcanova i Anaya. Altres obres

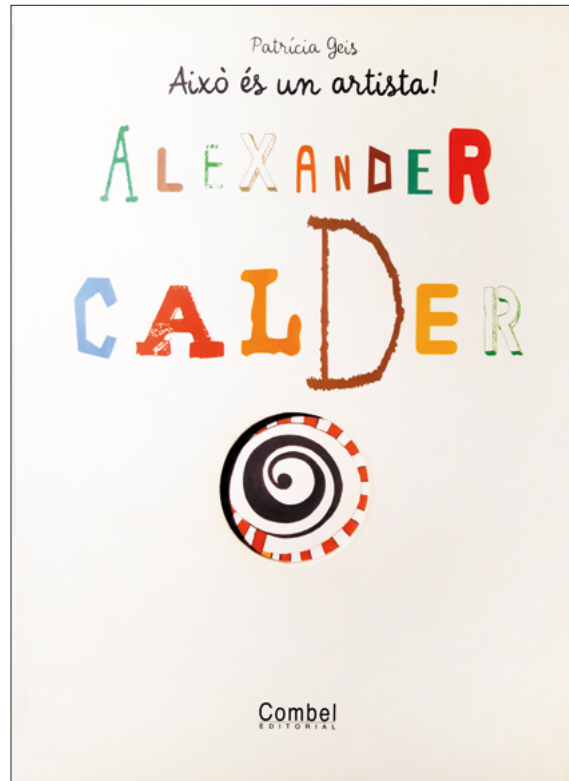
aporten noves visions a temes complicats, com per exemple les publicades per Grijalbo sobre l'adopció, els abusos a menors o sobre la sexualitat –com el ja clàssic *D'on venim*–, temes que ara s'aborden amb un cert toc d'humor. Als anys noranta la renovació serà més aviat formal, propiciada per la traducció de col·leccions senceres procedents, sobretot, dels països anglosaxons. Els nous llibres es transformen per contrarestar les possibilitats que ofereixen els incipients formats digitals en l'àmbit de la informació. D'una banda, s'incrementarà la presència de les imatges –essencialment fotogràfiques– com a vehicle per als continguts, cosa que crearà una nova tipologia, la del llibre visual, que inicia un llarg regnat de la mà de la «Biblioteca Visual Altea». D'altra banda, es potencia la interacció amb el lector per mitjà d'elements desplegable, encunys i acetats, com planteja amb molt d'encert la «Biblioteca Interactiva. Món Meravellós», publicada per SM i Cruïlla. Però al llibre s'hi incorporen també tota mena d'objectes que incentiven la descoberta, com miralls o lupes, i fins i tot hi podem trobar mecanismes sonors i CD-ROMs. A més, els llibres tendeixen a una complexitat gràfica creixent: s'introdueixen codis tipogràfics que permeten identificar i jerarquitzar els continguts i s'enriqueixen amb esquemes, mapes, cronologies, recursos bibliogràfics i propostes d'activitats més o menys relacionades amb

La màgia del cos humà, (Cruïlla, 2002).

Pompeia, de Peter Connolly
(Barcanova, 1987).

Alexander Calder, de Patricia Geis
(Combel, 2009).

el tema tractat. Certament, les noves tendències arribades d'altres països contribueixen a dignificar el panorama editorial, però sovint, per recuperar les elevades inversions que requereixen uns llibres tan complexos, les editorials estrangeres tendeixen a publicar temes universals que es puguin vendre arreu, la qual cosa comporta problemes de localització i d'adequació dels continguts al context local, en aquest cas, el català. Aquest buit, no obstant, el cobreixen algunes editorials com Mediterrània, La Galera o les Publicacions de l'Abadia de Montserrat, amb una producció molt vinculada a la llengua, al folklore i a la biografia de personatges d'aquí, que es complementen amb produccions com la «Biblioteca de la Classe», de Graó i la Diputació de Barcelona, que, tot i tenir una presentació molt poc atractiva, aborda temes locals amb profunditat.

Nou segle, nous llibres

Els primers anys del nou segle són de continuïtat, però sense aquell puntet innovador de la dècada anterior. Es reproduirà el model del llibre visual, tot i

que decau l'omnipresència de la fotografia i el dibuix guanyarà terreny a poc a poc, en la línia iniciada pels «Inventaris Il·lustrats» de Kalandraka. I si internet ha fet desaparèixer físicament les obres de referència, com les enciclopèdies i les guies, ara més fàcilment accessibles en línia i sempre actualitzades, l'edició es decantarà cap als llibres de preguntes i respostes, que admeten uns plantejaments més informals, basats en l'anècdota. D'altra banda, s'avança en la des-sacralització dels continguts, normalment d'aquells temes més seriosos o potencialment avorrits; col·leccions com «Esa Horrible Ciencia» de Molino són el paradigma d'aquesta tendència, que tindrà continuïtat amb la publicació d'obres de molta més qualitat sobre temes políticament incorrectes, com la col·lecció «El Mapa de Mi Cuerpo» de Genichiro Yagyū (Media Vaca), tendència que es mantindrà fins avui. També des del punt de vista formal la producció catalana de la primera dècada del segle presenta una qualitat elevada, com es manifesta en edicions com la col·lecció «Això és art! / Això és un artista!» (Combel), o en les propostes, sempre arriscades, dels Llibres del Zorro Rojo.

Inventari il·lustrat de flors, de Virginie Aladjidi (Kalandraka, 2017).

El canvi de segle també comporta una ampliació temàtica, que cada vegada té més en compte els interessos dels lectors, i als llibres de sempre, sobre dinosaures o l'Egipte faraònic, s'hi sumen ara un bon nombre de llibres de cuina i de nutrició, de llibres que exploren les emocions i els comportaments, o de llibres que aborden la interculturalitat, imprescindible davant l'arribada de persones procedents de tot el món i totes les cultures. Pel que fa a la producció pròpia, sovintegen les biografies de personatges d'aquí, entre les quals destaquen especialment les de la col·lecció «Tant de Gust», de les Publicacions de l'Abadia de Montserrat. I cal remarcar, encara, la feina de petites editorials d'àmbit local, com ara Cossetània, de Valls, o El Cep i la Nansa, de Vilanova i la Geltrú.

El gir notable, però, es dona ara farà uns set o vuit anys, en què el llibre de coneixements s'hibrida amb l'àlbum il·lustrat i s'enriqueix amb les propostes originals de noves editorials com Zahorí, Mosquito, Flamboyant o Akiara, per citar-ne només algunes. Però això ja serà una altra història. •

1. Aquesta és la denominació que s'utilitza a la selecció bibliogràfica *¿Qué libros han de leer los niños?* de 1967; en canvi, Aurora Díaz-Plaja, a *La biblioteca a l'escola*, de 1970, recull els llibres de coneixements a l'apartat «Obres no literàries». En la tradició castellana, altres autors, com Ana Garralón o Ana G. Lartitegui, plantegen la denominació «llibres informatius», que darrerament s'ha estès també entre nosaltres.

Bibliografia

- BARÓ, Mònica. «A la recerca de la informació. Com són i per a què serveixen els llibres de coneixements». *Articles. Didàctica de la Llengua i de la Literatura*, n. 10, 1996, p. 119-130.
- . «Libros de conocimientos: evolucionar o morir». *CLIJ: Cuadernos de Literatura Infantil y Juvenil*, n. 83 (1996), p. 7-19. Disponible a: <https://prensahistorica.mcu.es/es/consulta/registro.do?id=1008132>.
- . «Aprender con otros libros». Dins Kepa Osoro Iturbe (coord.). *La biblioteca escolar, un derecho irrenunciable*. Madrid: Asociación Española de Amigos del Libro Infantil y Juvenil, 1998, p. 99-109.
- . «Libros de conocimientos para el fin de milenio: pervivencia y renovación de formas y contenidos». *CLIJ: Cuadernos de Literatura Infantil y Juvenil*, n. 127 (maig 2000), p. 24-36. Disponible a: <https://prensahistorica.mcu.es/es/consulta/registro.do?id=1007782>.
- DÍAZ-PLAJA, Aurora. *La biblioteca a l'escola*. Barcelona: Nova Terra, 1970.
- Escuela Activa de Padres. *¿Qué libros han de leer los niños?* Barcelona: Nova Terra, 1967.
- «Especial libros informativos». *Había Una Vez. Revista de Libros & Literatura Infantil y Juvenil*, n. 21 (maig 2015). Disponible a: <http://issuu.com/habiaunavezlibros/docs/rhuv-21>.
- GARRALÓN, Ana. «Denominemos, nombremos, designemos, llamemos o bauticemos...». *Educación y Biblioteca*, n. 147 (2005), p. 62-71. Disponible a: <https://gredos.usal.es/bitstream/handle/10366/119181/EB17;jsessionid=19557633829E873DF9BFB5E07252C4FF?sequence=1>.
- GARRALÓN, Ana. *Leer y saber: los libros informativos para niños*. Madrid: Tarambana, 2013.
- LARTITEGUI, Ana G. *Alfabeto del libro de conocimientos. Paradigmas de una nueva era*. Saragossa: Pantalla, 2018.
- YUSTE, Elisa. «Los libros de conocimientos para niños y jóvenes, hoy». *Canal Lector*, 2007.